

Η κατάκτηση του Παγκόσμιου Κυπέλλου Ποδοσφαίρου από τη Γαλλία ως νέα μυθολογία της σύγχρονης γαλλικής κοινωνίας στην Ευρώπη της κρίσης

Αναστασία Τόλιου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

agtoliou@gmail.com

Abstract

This article attempts to interpret, with the help of Roland Barthes' Mythologies, the win of the French national football team in July 2018 and compares it to the military salute of a black boy on the cover of the Paris Match magazine in 1955. Through semiotic theories, the meaning of mythos (legend), and the correlation of the signifier and the signified are developed with the aim to reveal the subjective connotations and the identification of the nature of verbal cultural palimpsests. The comparison of the two cases proves the semiotic continuity of the mythologies which somehow define or determine the French society, but also the evolution of Barthes' mythology to the new mythology of the 21st century.

Keywords

Roland Barthes

Mythologies

black

football

Εισαγωγή

Αφορμή για την παρούσα μελέτη αποτέλεσαν οι αντιδράσεις που έλαβαν χώρα στον απόηχο του ποδοσφαιρικού θριάμβου της Γαλλικής Εθνικής ομάδας στο Παγκόσμιο Κύπελλο τον Ιούλιο του 2018. Οι αντιδράσεις αυτές ήρθαν σε σύγκρουση με τους θριαμβευτικούς πανηγυρισμούς του γαλλικού λαού και αποτελούν ένα σημείο το οποίο προκάλεσε δημόσια συζήτηση τόσο κοινωνικού όσο και σημειωτικού ενδιαφέροντος. Οι διαμαρτυρίες για το κατά πόσο η συγκεκριμένη επιτυχία ανήκε πράγματι στον Γαλλικό λαό καθώς δεκαετηνιά από τους είκοσι τρεις παίκτες της γαλλικής ομάδας ήταν απόγονοι μεταναστών (Francois 2018), υπήρξε το έναυσμα μιας ευρείας συζήτησης για το κατά πόσο μπορεί να θεωρηθεί «εθνικά» αντιπροσωπευτική η ομάδα ποδοσφαίρου μιας ευρωπαϊκής χώρας σήμερα. Από τη μια, το έντονο κίνημα διαμαρτυρίας διατύπωνε το επιχείρημα ότι η εν λόγω επιτυχία δεν ανήκει στο Γαλλικό λαό και αποτελεί σημείο της ευρωπαϊκής αποικιοδόμησης. Από την άλλη πλευρά, οι θιασώτες της αποικιοκρατικής Γαλλίας, υποστήριζαν πως η εθνική ομάδα ποδοσφαίρου αντικατοπτρίζει την ουσία της Γαλλικής Δημοκρατίας, καθώς όλοι οι πολίτες της «Μεγάλης Αυτοκρατορίας» χωρίς χρωματικές, φυλετικές ή θρησκευτικές διακρίσεις ενώνονται για να κερδίσουν το τρόπαιο υπηρετώντας την «Πατρίδα».

Η παρούσα μελέτη στοχεύει να αναλύσει και να ερμηνεύσει σημειολογικά και σημασιολογικά την παραπάνω δημόσια συζήτηση χρησιμοποιώντας ως μέσο αντιπαραβολής το κλασικό παράδειγμα που αναλύει ο Roland Barthes στις *Μυθολογίες* του, το οποίο βασίζεται στο εξώφυλλο του περιοδικού Paris Match (1955) όπου ένα νεαρό μαύρο αγόρι, ντυμένο με τη στολή του Γαλλικού Στρατού χαιρετά στρατιωτικά τη γαλλική σημαία (Εικόνα 1).

Η σύνδεση των δυο αυτών γεγονότων, ως προς τη σημειολογική και σημασιολογική τους ανάλυση, αποτελεί μια ενδιαφέρουσα περίπτωση μελέτης, της οποίας τα συμπεράσματα μπορούν να φανούν χρήσιμα στην ερμηνεία του τρόπου σκέψης του γαλλικού λαού, αλλά και της εικόνας, την οποία επιθυμεί να προβάλλει.

Ο Barthes (1957: 189-190), σχολιάζοντας το εξώφυλλο του περιοδικού Paris Match, επισημαίνει τη σημασιακή κατάχρησή του και επιχειρεί να αποδομήσει τους καθιερωμένους μύθους του αστικού τρόπου ζωής και της δύναμης της διαφήμισης, η οποία αν

Εικόνα 1: Το εξώφυλλο του περιοδικού Paris Match, τον Ιούλιο του 1955, το οποίο ο Barthes χρησιμοποιεί στις *Μυθολογίες* του.

και στα σπάργανα στα τέλη της δεκαετίας του '50, φαίνεται να επιχειρούσε να καλλιεργήσει στερεότυπα και να διαμορφώσει την αστική επικοινωνία. Αυτή η σημασιακή κατάχρηση του μικρού μαύρου, προκειμένου να εντυπωθεί στον μεσοαστό Γάλλο ο μύθος της υπεροχής του σε σχέση με τους προερχόμενους από τις αποικίες, είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η εξουσία, μέσω των διαφόρων μορφών αστικής επικοινωνίας, εκμεταλλεύεται το σημαίνον (το αγόρι) για να μεταβάλει την αξία του σημαιόμενου. Η παρούσα μελέτη θα αναδείξει τις αναλογίες των δύο σημείων και θα επιχειρήσει να αποκωδικοποιήσει τον σύγχρονο τρόπο σκέψης της γαλλικής μέσης τάξης σε μια προσπάθεια να αναδειχθούν οι αντικατοπτρισμοί των σύγχρονων μύθων της γαλλικής κοινωνίας στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα αλλά και η επίδραση που έχει η σημερινή Ευρώπη της κρίσης στις μυθολογίες του Γαλλικού λαού.

Η πρωτοτυπία του παρόντος θέματος έγκειται στο ερώτημα εάν τελικώς η νίκη αυτή θα μπορούσε να αποτελέσει μια νέα μυθολογία, άρρηκτα όμως συνδεδεμένη με εκείνη του Roland Barthes.

Ο Roland Barthes, Μύθος και Μυθολογία

Ο Roland Barthes συνεχίζει, σαράντα χρόνια μετά τον θάνατό του, να αποτελεί κεντρική φιγούρα της γαλλικής σκέψης και έναν από τους πιο επιδραστικούς διανοούμενους του 20ού αιώνα. Στο πασίγνωστο στους σημειολογικούς κύκλους βιβλίο του, τις *Μυθολογίες*, αναλύει μικρές καθημερινές καταστάσεις και γεγονότα, που φαινομενικά έχουν αμελητέα σημασία. Το έργο, γραμμένο υπό μορφή δοκιμίου, δεν στηρίζεται στην οργανική ανάπτυξη, αλλά στην επανάληψη και την ερμηνεία των εικόνων που καταγράφει και αυτό επειδή η βασική αναζήτηση του Barthes είναι η ερμηνεία τους.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα μυθολογιών αποτελούν «Οι Ρωμαίοι στον κινηματογράφο», «Η κρουαζιέρα των Γαλαζοαιμάτων», «Η Αστρολογία» κ.ά. Μέσα από αυτές, ο Γάλλος θεωρητικός χρησιμοποιεί τη σημειολογία για να αποσαφηνίσει τους μηχανισμούς κατασκευής και εδραίωσης των στερεοτύπων και των αντιλήψεων που θεωρούνται δεδομένες και αυτονόητες, αναλύοντας συστηματικά τους «μύθους», που δημιουργούνται από τα γαλλικά μέσα μαζικής επικοινωνίας, τα οποία ισχυρίζονται πως μεταφέρουν αυτούσια την πραγματικότητα και αντικατοπτρίζουν τον κόσμο και την κοινωνία όπως είναι. Κεντρική θέση στην μελέτη του Barthes κατέχει η έννοια του μύθου, η οποία σύμφωνα με τον Γάλλο θεωρητικό, είναι μια άλλη λέξη για τη *δόξα*, μια κοινή, μη ελεγχόμενη υπόθεση που είναι ριζωμένη, στην κρατούσα πολιτική τάξη. Ο ίδιος αναφέρει χαρακτηριστικά:

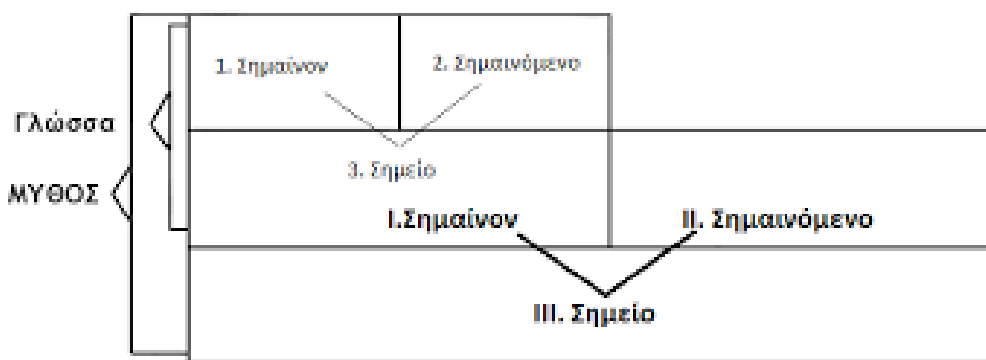
Ο μύθος είναι λόγος. Δεν είναι, φυσικά ο οποιοσδήποτε λόγος: για να μετατραπεί σε μύθο, η γλώσσα χρειάζεται ιδιαίτερες συνθήκες [...] Ως μελέτη του λόγου, η μυθολογία δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα τμήμα της ευρύτατης αυτής επιστήμης των σημείων που καθιερώθηκε από τον Saussure εδώ και σαράντα χρόνια, με το όνομα σημειολογία (Μπαρτ, 1979: 201, 204).

Όπως επισημαίνει ο Sturrock (1979: 52), ο Barthes υπήρξε ανανεωτής της λογοτεχνικής σκέψης. Ήταν τολμηρός στη διατύπωση νέων αρχών για την κατανόηση της λογοτεχνίας και προκλητικός στο να απορρίπτει τις παλιές. Είναι διάσημος για τον τρόπο με τον οποίο υπερβαίνει τις παλιές του θέσεις, συχνά μάλιστα προς απροσδόκτες κατευθύνσεις. Κάθε νέο βιβλίο που δημοσίευε ήταν μια απομάκρυνση και όχι μια παγίωση των παλαιότερων επιχρισμάτων του.

Μιλώντας, μάλιστα, για τη σαφήνεια της γαλλικής γλώσσας, επισημαίνει ότι «είναι μια καθαρώς ρητορική ιδιότητα, δεν είναι μια γενική ποιότητα της γλώσσας, πιθανή σε όλους τους χρόνους και σε όλα τα μέρη, αλλά μόνο το ιδανικό παράρτημα ενός ορισμένου λόγου, αυτού του λόγου που υποκύπτει στη διαρκή παράθεση πειθούς» (Sturrock 1979: 59-60). Ουσιαστικά πρόκειται για πολιτική αξία, είναι «ένα ταξικό ιδίωμα», όπως αναφέρει και ο Μπενάτσης (2010: 218).

Για την μελέτη και την αποσαφήνισή του, αρχικά γνωρίζουμε πως ο μύθος αποτελεί σημειολογικό σύστημα. Είναι όμως ένα δευτερογενές σύστημα, καθώς μετουσιώνει ένα προϋπάρχον πρωτογενές σύστημα, όπως, για παράδειγμα, ένα κείμενο ή μια φωτογραφία, τα οποία, ουσιαστικά, δεν είναι πλέον αντιληπτά με αυτήν τη μορφή τους αλλά με μια άλλη, δεύτερη μορφή, η οποία αποτελεί και τη μυθολογία τους. Εύλογα όμως, προκύπτει το ερώτημα: πώς εκκενώνεται το σύστημα της πρώτης τάξης, δηλαδή η δήλωση, και αντικαθίσταται σημασιολογικά από το δευτερογενές σύστημα, δηλαδή τη συνδήλωση;

Για να απαντηθεί αυτό, πρέπει για κάθε έννοια η οποία θα μελετηθεί και θα αναλυθεί, να ορίζεται σε αυτήν το αρχικό σημαίνόμενο της και να αντικαθιστάται με ένα νέο σημαίνόμενο, δημιουργώντας έτσι ένα δεύτερο σημείο, με διακριτό ιδεολογικό νόημα (Εικόνα 2).

Εικόνα 2: Κλιμακωτό σχεδιάγραμμα απεικόνισης σχέσης γλώσσας και μύθου.

Το πρώτο σύστημα είναι η «γλώσσα». Το δεύτερο σύστημα, σύμφωνα με τον Barthes, ονομάζεται «μετά-γλώσσα» και εκεί εντοπίζεται η μυθική λειτουργία, η οποία θα μελετηθεί στην παρούσα περίπτωση. Όπως και ο ίδιος επισημαίνει στις *Μυθολογίες* του, ότι «η

μυθολογία είναι ταυτόχρονα και μέρος της σημειολογίας σαν τυπολογικής επιστήμης και της ιδεολογίας σαν ιστορικής επιστήμης: εξετάζει τις ιδέες–μορφές (Barthes 1979: 206).

Η έννοια της μυθολογίας για να αναπαραχθεί και να επιβιώσει χρειάζεται πάντοτε ένα πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο. Μόνο μέσα σε αυτό καταφέρνει να δημιουργείται και να εξελίσσεται. Από την πολιτισμική κατάσταση στην οποία βρίσκεται η μυθολογία, εξαρτάται και η εξέλιξη της. Όπως τονίζει και ο Eco (1994: 57), «(στο κοινωνικό επίπεδο) αν ένα αυτοκίνητο (ως συγκεκριμένο ξεχωριστό αντικείμενο) υποδηλώνει ορισμένη κοινωνική θέση, τότε έχει αποκτήσει συμβολική αξία, και μάλιστα όχι μόνον όταν αποτελεί αφηρημένο σημαινόμενο μιας γενικής τάξεως».

Η έννοια της συμβολικής αναπαράστασης, όπως την ορίζει ο Eco, μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτή με το παράδειγμα του αυτοκινήτου, το οποίο ανακαλεί την «μυθολογία» του Citroen DS του Barthes. Ο Eco χρησιμοποιεί το αυτοκίνητο για να εξηγήσει πως μέσα στο εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο, το οποίο το περιβάλλει, ένα σημείο, μπορεί να χάσει την αρχική του σημασία και να αποκτήσει μια άλλη, δηλαδή ένα δεύτερο σημαινόμενο. Ο Eco (1994: 57) καταλήγει στο εξής συμπέρασμα: «με άλλα λόγια, το αντικείμενο //αυτοκίνητο// καθίσταται φορέας μιας σημασιολογικής μονάδας, που δεν είναι απλώς η μονάδα «αυτοκίνητο», αλλά επίσης, παραδείγματος χάριν, «ταχύτητα» ή «άνεση» ή «πλούτος» (Eco, 1994: 57).

Το ίδιο ακριβώς επιχειρεί να εξηγήσει και ο Barthes, στη μυθολογία της Citroen DS (Déesse). Για να αποκτηθεί η δεύτερη, τρίτη κ.ο.κ. σημασία για μια έννοια, θα πρέπει να επηρεαστεί βαθιά από το πολιτισμικό πλαίσιο, το οποίο την περιβάλλει. Έτσι, οδηγούμαστε στην σύνδεση της μυθολογίας με τις πολιτισμικές σπουδές. Άλλωστε, «οι νόμοι της σημασίας είναι νόμοι πολιτισμού» (Eco 1994: 58).

Ένα από τα διασημότερα παραδείγματα μυθολογιών του Barthes και συνάμα εφαρμογής όλων των παραπάνω είναι το ακόλουθο:

Βρίσκομαι στο κουρείο, μου δίνουν ένα τεύχος του περιοδικού *Paris Match*. Στο εξώφυλλο, ένας νεαρός νέγρος, με γαλλική στολή, χαιρετά στρατιωτικά, με το βλέμμα ψηλά, στραμμένο χωρίς άλλο σε μια πτυχή της γαλλικής σημαίας. Αυτό είναι το νόημα της εικόνας. Αλλά, έστω κι αν είμαι αφελής, βλέπω πολύ καλά τι σημαίνει για μένα: ότι η Γαλλία είναι μια μεγάλη αυτοκρατορία, που όλα τα παιδιά της, ανεξάρτητα από την καταγωγή τους, την υπηρετούν πιστά και πως δεν υπάρχει πιο αποσομωτική απάντηση σ' αυτούς που κατηγορούν τη Γαλλία για δήθεν αποικιοκρατία από τον ζήλο με τον οποίο ο νέγρος αυτός υπηρετεί τους δήθεν καταπιεστές του. Έχουμε λοιπόν εδώ, και πάλι, ένα αυξημένο σημειολογικό σύστημα (ένας νέγρος στρατιώτης χαιρετάει στρατιωτικά σαν τους Γάλλους). Υπάρχει ακόμη ένα σημαινόμενο (ένα εκούσιο μίγμα «γαλλοσύνης» και «στρατιωτικότητας»), υπάρχει, τέλος, η παρουσία του σημαινόμενου δια μέσου σημαίνοντος (Barthes 1957: 189).

Η παραπάνω εικόνα του μαύρου στρατιώτη (Εικόνα 1), ο οποίος αποδίδει τον στρατιωτικό χαιρετισμό στη Γαλλική σημαία, δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας σχετικά με την καταγωγή του από κάποια γαλλική αποικία της δεκαετίας του 1950. Αναλύοντας την εικόνα, το σημαινόμενο πρώτου βαθμού, δηλαδή η δήλωση, είναι ο χαιρετισμός του στρατιώτη. Σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάλυσης, όμως, το σημαινόμενο δευτέρου βαθμού, δηλαδή η συνδήλωση, είναι η γαλλική «αυτοκρατοριότητα» που αποδίδεται με τον συγκεκριμένο τρόπο και αποτυπώνεται έτσι στα μάτια του γαλλικού λαού. Εξάλλου, σύμφωνα με τον Messenger (2019: 36), «η εικόνα, που αναμεταδίδεται στην πρώτη σελίδα μιας εβδομαδιαίας εφημερίδας με μεγάλη κυκλοφορία, χτίζει το μύθο του γαλλικού ιμπεριαλισμού: η Γαλλία είναι μια μεγάλη δύναμη που ο καθένας από τους γιους της, χωρίς διάκριση των χρωμάτων, υπηρετεί με θάρρος και αποκήρυξη».

Συνεπώς, η επιλογή της φωτογραφίας ενός μαύρου στρατιώτη να αποδίδει χαιρετισμό είναι ένα ηχηρό σημείο, το οποίο ορίζει την ερμηνεία αυτή. Θα μπορούσε στη θέση του να έχει επιλεγεί για το εξώφυλλο ένας λευκός Γάλλος στρατιώτης. Αυτό όμως δε θα προσέδιδε καμία περαιτέρω ερμηνεία παρά εκείνης ενός απλού στρατιωτικού χαιρετισμού, κάτι το οποίο δεν μπορεί να τονίσει την αίγλη, την στρατιωτική ισχύ και την νοστορπία της «αυτοκρατοριότητας». Συνεχίζοντας την ανάλυσή του, ο Messenger (2019: 36) ορίζει ουσιαστικά τον μύθο ως «αυτό που εκκενώνει το μήνυμα είναι η συνεχόμενη και ιστορική ποιότητα της αποικιοκρατίας – δεν μας λένε τίποτα για την κατάσταση των αποικισμένων λαών, ακόμα λιγότερο για τις συνθήκες μιζέριας που κάνουν ένα παιδί να θέλει να γίνει στρατιώτης».

Κάτι τέτοιο όμως, οδηγεί στη διαστρέβλωση της πραγματικότητας, την παραμόρφωση της ιστορικότητας, η οποία περιβάλλει την εικόνα, απλουστεύοντάς την – και αλλοιώνοντας τη σημασία και το νόημά της. Το σημαινόμενο της «παντοδυναμίας», της «αυτοκρατοριότητας», και της «ισχύος» είναι ισχυρότερο του σημαινομένου της «αποικιοκρατίας», της «υποδούλωσης» ή ακόμη και του απλού στρατιωτικού χαιρετισμού, ο οποίος έχει προ πολλού χάσει την μάχη της ερμηνείας.

Νέες Μυθολογίες σύγχρονων κοινωνιών

Όπως προαναφέρθηκε, η μυθολογία δημιουργείται και εξελίσσεται μέσα σε ένα πολιτισμικό πλαίσιο. Αυτό συνεπάγεται ότι μεταβάλλεται ανάλογα με τις αλλαγές στις οποίες υπόκειται αυτό το πολιτισμικό πλαίσιο. Σε μερικές περιπτώσεις, η μυθολογία μπορεί να εξαφανιστεί εάν χαθεί και το κοινωνικό πλαίσιο που την περιέβαλε. Σε άλλες περιπτώσεις εξελίσσεται μαζί με τον πολιτισμό και την κοινωνία, με αποτέλεσμα να αλλάζει μορφή ως ένα σημείο, αλλά να κρατάει κάποιες από τις βάσεις του παρελθόντος. Σε ορισμένες περιπτώσεις όμως, έχουμε τη γέννηση νέων μυθολογιών, οι οποίες έρχονται στο φως καθώς πριν από αυτές έχουν δημιουργηθεί νέοι πολιτισμικοί και κοινωνικοί κώδικες που ουσιαστικά προστάζουν την δημιουργία τους. Όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Barthes (2007: 161), «ο σύγχρονος μύθος είναι ασυνεχής: δε διατυπώνεται πια σε μεγάλα συγκροτημένα αφη-

γήματα, αλλά μόνο σε «έλλογους λόγους». Είναι το πολύ μια φρασεολογία, μια περιορισμένη συλλογή, ένα corpus φράσεων (στερεοτύπων)».

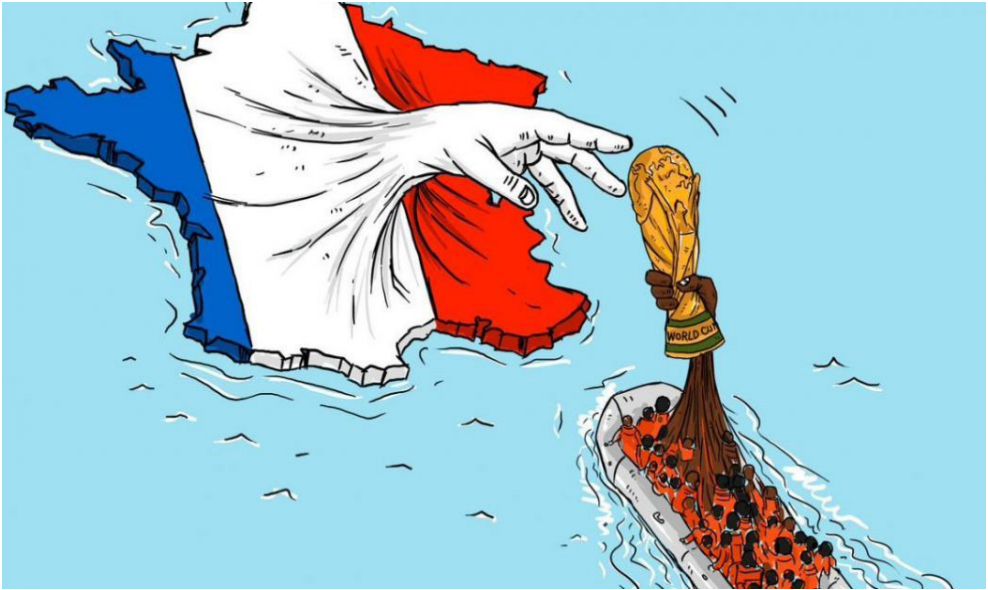
Μια χαρακτηριστική περίπτωση σύγχρονου μύθου αποτελεί ο τεχνολογικός κολοσσός της «Apple». Όπως επισημαίνει η Χαλεβελάκη (2010: 148), «ο συμβολισμός είναι πολύ σημαντικός στην κατασκευή της εταιρικής ταυτότητας και του αξιακού της συστήματος. Επικοινωνείται μέσα από το εικονικό, πλαστικό και γλωσσολογικό επίπεδο του σήματος ή και του λογοτύπου». Στην περίπτωση αυτή, η «Apple» αποκτά τη μυθολογία της καθώς το δεύτερο σημαϊνόμοιο της είναι ισχυρότερο του πρώτου. Η ερμηνεία της, σαν πρώτου βαθμού σημαϊνόμοιο θα έπρεπε να σχετίζεται με την τεχνολογία και τις παροχές που προσφέρει. Αντιθέτως, ερμηνεία δευτέρου βαθμού, η οποία υπερισχύει της πρώτης και κυριαρχεί, είναι η οικονομική άνεση, το υψηλό «status» και η αυτοπροβολή του κατόχου της. Πιο συγκεκριμένα,

Η φιλοσοφία της «Apple» συμπυκνώνεται στο σήμα το οποίο απεικονίζει ένα μήλο δαγκωμένο. Στο συνδηλωτικό επίπεδο, η επιλογή του μήλου για σήμα μιας εταιρείας υπολογιστών συμβολίζει από μόνη της πνεύμα αντισυμβατικό και πρωτότυπο. Το δαγκωμένο μήλο αποτελεί αναφορά στη Βιβλική ιστορία του Αδάμ και της Εύας και στον πολυπόθητο καρπό της Γνώσης (Χαλεβελάκη 2010: 148).

Όσο όμως και αν μεταβάλλεται το κοινωνικό πλαίσιο και ο πολιτισμός γύρω μας, το μυθολογικό υλικό πάντοτε θα υπάρχει σε αφθονία, ώστε να παράγονται νέες μυθολογίες δομημένες στις ίδιες ή και σε διαφορετικές βάσεις από τις προηγούμενες. Η μελέτη των παραπάνω θεμάτων αποτελεί και το έναυσμα συγγραφής της παρούσας μελέτης. Το 2018 η Εθνική Ομάδα ποδοσφαίρου της Γαλλίας κατέκτησε την κορυφή στο Παγκόσμιο Κύπελλο ποδοσφαίρου. Οι εικόνες που αποτυπώθηκαν καλύτερα και εντονότερα στα μάτια και το μυαλό των θεατών ήταν αντίστοιχες με την παρακάτω εικόνα (Εικόνα 3). Όπως υποστηρίζει και η François:

Το αποτέλεσμα της νίκης αυτής προκάλεσε έντονο διχασμό καθώς σύντομα ξεκίνησε ένα κύμα διαμαρτυρίας από τη μεριά του γαλλικού –και όχι μόνο– λαού ως προς την «αυθεντικότητα» της εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου και συνεπώς και ως προς την ίδια τη νίκη. Ο λόγος: δεκαεννέα από τους είκοσι τρεις παίκτες της γαλλικής ομάδας είναι παιδιά μεταναστών. (2018).

Η εικόνα 3 αντικατοπτρίζει και μεταφέρει με επιτυχία την κατάσταση έντονης αντιπαράθεσης και διαμαρτυρίας που ανέκυψε παράλληλα με τους θριαμβευτικούς πανηγυρισμούς του γαλλικού λαού ως προς την κατάκτηση του κυπέλου. Από σημειολογικής πλευράς, διακρίνουμε τη λέμβο, η οποία ανακαλεί διασημειωτικά τις λέμβους που χρησιμοποιούνται για τη μεταφορά προσφύγων και μεταναστών θίγοντας με αυτό τον τρό-

Εικόνα 3: Προσφορά κυπέλλου.

πο το ακανθώδες μεταναστευτικό πρόβλημα που απασχολεί την Ευρώπη τα τελευταία χρόνια.

Επιβεβαίωση αυτού αποτελεί το πορτοκαλί χρώμα, το οποίο παραπέμπει στα σωσίβια που φορούν οι επιβάτες της λέμβου. Στη συνέχεια, ενωμένοι, με ένα χέρι έγχρωμο παραδίδουν το κύπελλο στη Γαλλία, η οποία το παραλαμβάνει με το λευκό χέρι της. Η επιλογή του λευκού χρώματος για το γαλλικό χέρι δεν είναι τυχαία. Θα μπορούσε να έχει χρησιμοποιηθεί το κόκκινο ή το μπλε καθώς τα δυο ανήκουν στην χρωματική παλέτα της γαλλικής σημαίας και εμφανίζονται ούτως ή άλλως στο σκίτσο.

Το λευκό χρώμα όμως, σε επίπεδο οπτικής επικοινωνίας, λειτουργεί συχνά ως συνοποδήλωση της αριστοκρατίας, της καθαρότητας ή ακόμη και ως σύμβολο της άρχουσας κοινωνικής και ιερατικής τάξης ή της σοφίας, όπως τονίζουν οι Kress & Van Leeuwen (2002), γεγονός που προσδίδει ακόμη μεγαλύτερη έμφαση στην αντίθεση των δυο κοινωνικών ομάδων. Όπως αναφέρει σε άρθρο του στην βρετανική εφημερίδα *Guardian* ο White (2018), «θα μπορούσαμε να παραλληλίσουμε την περσινή Εθνική Ομάδα ποδοσφαίρου Γαλλίας με εκείνη του 1998, οπού και τότε δεκαεπτά από τους είκοσι τρεις παίκτες είχαν ουσιαστικά κληθεί να παίξουν για μια άλλη χώρα».

Τα λεγόμενα του White γίνονται εύκολα αντιληπτά και κατανοητά, καθώς παρατηρείται ότι η σύσταση των ομάδων αφορά σε απογόνους μεταναστών, κάτι που ως γεγονός προξενεί για ακόμη μια φορά ερωτήματα και αμφιβολίες για την «αυθεντικότητα» της ποδοσφαιρικής νίκης της Γαλλίας (Εικόνα 4).

Εικόνα 4: Αριστερά: Η εθνική ομάδα ποδόσφαιρου της Γαλλίας στις 12 Ιουλίου 1998. Crédit: DANIEL GARCIA / AFP.
Δεξιά: Η εθνική ομάδα ποδόσφαιρου της Γαλλίας στις 10 Ιουλίου 2018. Crédit: PAUL ELLIS / AFP.

Ο Blaise Matuidi, παίκτης της γαλλικής εθνικής ομάδας του 2018, με αφορμή τη συμμετοχή της στο Παγκόσμιο Κύπελλο, δήλωσε πως «η διαφορετικότητα της ομάδας είναι η ομορφιά της χώρας μας. Περήφανα εκπροσωπούμε τη Γαλλία. Για εμάς αυτό είναι υπέροχο» (White 2018). Η δήλωσή του αυτή προκάλεσε την ένθερμη αντίδραση της γαλλικής κοινωνίας η οποία ζητωκραύγαζε στους ρυθμούς του σλόγκαν «Liberté, Égalité, Mbarré!». Την περίοδο εκείνη το ευρωπαϊκό οικοδόμημα ταλανίζεται από το μεταναστευτικό πρόβλημα, το οποίο καταστέλλει κάθε πίστη στην διαφορετικότητα, ενώ η ανομοιογένεια βάλλεται.

Προς επίρρωση του αρχικού σλόγκαν έρχεται το σύνθημα «Black-Blanc-Beur», (De Sèze 2018) για να επιβεβαιώσει την παρούσα κατάσταση, ενώ ο Genette, ο οποίος θεωρεί και τα δυο λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα (1982) ισχυρίζεται ότι οι μετασχηματισμοί που μπορούν να συμβούν σ' ένα υπερ-κείμενο είναι πολλαπλοί. Έτσι όσον αφορά τη διάρκεια και τη συχνότητα μπορούμε να τροποποιήσουμε κατά βούληση την ταχύτητα ενός αφηγήματος, να μετατρέψουμε τις σκηνές σε περιλήψεις και, αντίστροφα, να διαγράψουμε τμήματα του αφηγήματος (Genette 1982: 332).

Κατ' αυτόν τον τρόπο τα δυο συνθήματα είναι βασισμένα διακειμενικά σε δυο άλλα προϋπάρχοντα. Το «Liberté, Égalité, Mbarré!» ανακαλεί το γνωστό σύνθημα της γαλλικής επανάστασης του 1789 «Liberté, Égalité, Fraternité», όπως το «Black-Blanc-Beur» ανακαλεί το «Bleu-Blanc-Rouge», σύνθημα που παραπέμπει στην τριχρωμία της γαλλικής σημαίας.

Στην πρώτη περίπτωση ο Kylian Mbarré, παίκτης της γαλλικής εθνικής ομάδας ποδόσφαιρου και σκόρερ του τελικού παγκοσμίου κυπέλου, εξυψώνεται και αποθεώνεται μέσα από το ιστορικό σύνθημα της γαλλικής επανάστασης. Αντίθετα, το δεύτερο σύνθημα επιχειρεί να θέσει εν αμφιβόλω το κατά ποσό η γαλλική σημαία αποτελείται από την τριχρωμία «Μπλε-Λευκό-Κόκκινο» και όχι «Μαύρος-Λευκός-Άραβας (Beur)». Ουσιαστικά το προσωνύμιο Beur αποτελεί αποικιοκρατικό όρο και χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει τους Ευρω-γεννημένους ανθρώπους, των οποίων οι πρόγονοι ήσαν μετανάστες από τη Βόρεια Αφρική. Ο Kylian Mbarré αποτελεί μια τέτοια περίπτωση, καθώς ο πατέρας του προέρχεται από το Καμερούν της Αφρικής και η μητέρα του από την Αλγερία.

Όπως και στην περίπτωση του εξώφυλλου του περιοδικού Paris Match, του 1955, το οποίο ο Barthes συμπεριλαμβάνει στις *Μυθολογίες* του, έτσι και στην περίπτωση της γαλλικής εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου στο Παγκόσμιο Κύπελλο (Εικόνα 5), έχουμε την περίπτωση της εσφαλμένης ερμηνείας. Σύμφωνα με τον Eco, «τα σπορ είναι ο άνθρωπος, τα σπορ είναι η κοινωνία» ([1982]2017:92). Συνεπώς και η κοινωνική αλλά και πολιτική διάσταση που θα πάρει ένα μεγάλο αθλητικό γεγονός μπορεί να αναγάγει σε μια νέα μυθολογία.

Για τον γαλλικό λαό, στην πρώτη περίπτωση, ο χαιρετισμός του στρατιώτη ερμηνεύεται ως «αυτοκρατοριότητα» και γαλλική κυριαρχία. Στη δεύτερη περίπτωση λειτουργεί ακριβώς με τον ίδιο τρόπο, βασισμένη πάλι στο ίδιο μέσο, δηλαδή την εικόνα ενός έγχρωμου αγοριού που προσφέρει στο γαλλικό κράτος την επιτυχία, είτε αυτή ορίζεται ως στρατιωτική κυριαρχία (στη πρώτη περίπτωση), είτε ως αθλητική-ποδοσφαιρική ισχύς (στη δεύτερη περίπτωση). Άλλωστε όπως επισημαίνει και ο Eco:

Δεν υπάρχει λόγος να αναρωτηθούμε γιατί το παγκόσμιο κύπελλο συγκεντρώνει, σχεδόν αρρωστημένα, το ενδιαφέρον του κοινού και των μέσων επικοινωνίας. Αρκεί να [...] θυμηθούμε τις σημαντικότερες απόψεις των Ρωμαίων αυτοκρατόρων για τη χρησιμότητα των θεαμάτων ή τέλος, τον έξυπνο τρόπο με τον οποίο ανέκαθεν οι δικτατορίες χρησιμοποιούν τα μεγάλα αθλητικά γεγονότα (Eco, 1995: 256).

Μέσα από ένα φαινομενικά αθώο και χαρμόσυνο γεγονός, όπως ο τελικός αγώνας του Παγκοσμίου Κυπέλλου ποδοσφαίρου, γεννιέται η αμφιβολία της γνησιότητας όχι μόνο της νίκης αλλά και ενός ολόκληρου πολιτισμού μιας χώρας. Άλλωστε, όπως αναφέρει και ο Eco (1995: 254), «το κοινό καλείται να παρακολουθήσει έναν ποδοσφαιρικό αγώνα [...] σαν να πρόκειται για μια αναμέτρηση τρομοκρατιών και κυβέρνησης και, αν είναι δυνατό, να συμπληρώσει και κάποιο δελτίο με προγνωστικά για τις επόμενες τοποθετήσεις εκρηκτικών μηχανισμών».

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, η Sontag σχολιάζει πως «ανάμεσα σε όλους τους διανοούμενους που έχουν εμφανιστεί στη Γαλλία από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Roland Barthes είναι

Εικόνα 5: Εξώφυλλο της εφημερίδας L'Équipe, 15 Ιουλίου 2018.

αυτός του οποίου το έργο, είμαι βέβαιη, είναι το πιο σίγουρο ότι θα διαρκέσει» (2002: 3). Η παραπάνω άποψή της, μπορούμε με σιγουριά να πούμε πώς επιβεβαιώνεται, καθώς ο ίδιος ο Barthes εξετάζει και αναδημιουργεί μέσω του μύθου του την πραγματικότητα. Ο ρόλος του διανοούμενου είναι να βλέπει τη μυθολογική γλώσσα καθώς αυτή μεταφέρεται, ανά το πέρασ των χρόνων και των καταστάσεων. Γι' αυτό οι *Μυθολογίες* είναι ένα μεγάλο βιβλίο αντίδρασης εναντίον όλων των μορφών στέρσης που επιχειρήσαν να κλέψουν την βαθιά έννοια των πραγμάτων: ενάντια στο «ξεκλώντας την ιστορία», ο Barthes θυμάται το βάρος των έκτακτων και πολιτικών αγώνων. Ενάντια στην αθωότητα της γλώσσας, επισημαίνει την ευθύνη για τη μορφή και τη γραμματική. Έτσι αντιλαμβανόμαστε το πόσο πρωτοπόρος και διορατικός ήταν καθώς προέβλεψε εν ολίγοις πως οι φυλετικές και στερεοτυπικές διακρίσεις δεν θα σταματούν. Πέρα από κάθε όριο που θέτει το χρώμα, το φύλο ή η θρησκεία συχνά οι ταυτότητες συγκαλύπτονται κάτω από το χαλί της αίγλης και της κοινωνικής καταξίωσης, είτε αυτό αφορά μια στρατιωτική ισχύ, είτε μια ποδοσφαιρική κυριαρχία. Αυτό που στο τέλος παραμένει είναι το αίσθημα της «γαλλοσύνης» και μία κυριαρχία του σημαίνοντος, αυτό για το οποίο πάντοτε «πολεμούσε» και ο ίδιος.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Barthes, Roland. 1957. *Mythologies*. Paris: Éditions du Seuil.
- De Sèze, Cécile. 2018. "C'est l'Afrique qui a gagné": les Bleus face à des commentaires racistes venus de l'étranger". *RTL*. Available at: <https://bit.ly/3E1XcNv> (ανακτήθηκε στις 14 Μαρτίου 2020).
- Eco, Umberto. 2017. *Η σημειολογία στην καθημερινή ζωή*, Αντώνης Τσοπάνογλου, μτφρ. (5^η έκδοση). Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης Παιδεία.
- Eco, Umberto. 1994. *Θεωρία σημειωτικής*, Έφη Καλλιφατίδη, μτφρ. Αθήνα: Γνώση.
- Eco, Umberto. 1995. *Σημειώματα Σημειολογίας κ.ά.*, Θόδωρος Ιωαννίδης, μτφρ. (2^η έκδοση). Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης Παιδεία.
- François, Myriam. 2018. 'After this World Cup victory, can France finally throw off racism?' *The Guardian*. Available at: <https://bit.ly/3xZZzfU> (ανακτήθηκε στις 14 Μαρτίου 2020).
- Genette, Gérard. 1982. *Palimpsestes : la littérature au second degré*. Paris : Seuil.
- Kress Gunther and Theo van Leeuwen. 2002. 'Colour as a semiotic mode: notes for a grammar of colour'. *Visual Communication*, 1(3): 343–368.
- Messenger, Mathieu. 2019. *Roland Barthes*. Paris : Que sais-je ?,
- Sontag, Susan. 2002. *L'Écriture même : à propos de Roland Barthes* (2nd edition). Paris: Christian Bourgois.
- Sturrock, John. 1979. *Structuralism and since: from Levi – Strauss to Derrida*. New York: Oxford University Press.
- White, Adam. 2018. 'Liberté, égalité, diversité: how France won the World Cup', *The Guardian*. Available at: <https://bit.ly/2mq77pi> (ανακτήθηκε στις 14 Μαρτίου 2020).
- Barthes, Roland. 2007. *Εικόνα – Μουσική – Κείμενο*, Γιώργος Σπανός, μτφρ. Αθήνα: Πλέθρον.
- Μπαρτ, Ρολάν. 1979. *Μυθολογίες - Μάθημα*, Καίτη Χατζηδήμου και Ιουλιέττα Ράλλη, μτφρ. Αθήνα: Κέδρος.
- Μπενάτσης, Απόστολος. 2010. *Θεωρία Λογοτεχνίας - Δομισμός και Σημειωτική*. Αθήνα: Καλέντης.
- Χαλεβελάκη, Μαρία. 2010. *Μια εισαγωγή στη σημειολογία. Θεωρία και εφαρμογές*. Αθήνα: Καστανιώτης.